

est constans quam per totum vitæ curriculum semper experimur : atqui per totum vitæ curriculum eandem experimur propensionem ad iudicandum existere corpora ; si enim visiones quandoque per somnia habeamus, expergefacti falsa hæc iudicia statim reformamus ; in statu autem vigiliæ, dum constat nos rationis esse compotes, eodem modo semper inclinamur ad iudicandum existere corpora. Ergo 2°, etc.

3° *Est invincibilis* : illa namque propensio est invincibilis qua nullo conatu nos exuere possumus : atqui nullo conatu prædicta propensione nos exuere possumus. Quis enim sanus sibi persuadere posset non existere solem neque stellas, neque cælum, neque terram, etc. ? Quis siti, fame, vel alio dolore pressus, serio iudicare posset stomachum, ventrem, totum corpus suum, esum, potum, etc., nihil habere realiter ? Quis, repetitis ictibus graviter percussus, obstinate contenderet hæc omnia meras esse imagines sicut geometriæ figuras ? Ergo 3°, etc. ; aliunde, etc. ; insuper, etc. Ergo, etc.

Et vero, si non existerent corpora, nullum daretur discrimen inter corpora per imaginationem nobis repræsentata, et corpora realia, siquidem omnia essent phantasmata, at invincibiliter credimus multum dari discrimen inter corpora per imaginationem nobis repræsentata et corpora realia ; v. g., invincibiliter credimus aliud esse solem in medio noctis nobis repræsentare, et aliud illum hora meridiana propriis oculis conspicere ; aliud fragorem tonitruï vel tormentorum bellicorum recordari, et aliud illum reipsa audire. Ergo, etc.

Præterea, in hypothesi quod nulla existerent corpora, dicendum foret motum, quietem, nativitatem, vitam, mortem, familias, cognationes, vicinos, amicos, domos, civitates, regna, distinctionem inter divites et pauperes, principes et subditos, exercitus, arma, bella, victorias, fugas, quascumque artes, universa artificia, cæteraque omnia totidem esse imagi-

nes, somnia et phantasmata : porro nullus hæc omnia serio admittere potest. Ergo, etc. Id confitebatur ipse *Hume*, apud *Balmès* citatus. Relatis quibusdam factis vitæ communis addit : « Quand, après deux ou » trois heures de récréation, je reviens à ces spéculations, elles me paraissent si froides, si en dehors » de la nature, si ridicules, que je n'ai pas le courage » de les continuer. Je me vois absolument et nécessairement forcé de vivre, de parler et de travailler » comme les autres hommes, dans le train commun » de la vie. » (*Traité de la nature humaine*, t. I.)

Tandem, nemo est qui non sentiat totam suam rationalem naturam subverti, si relatio sensuum, debitis conditionibus vestita, ex se et directe ad pariendam certitudinem non sufficiat. Eodem modo rejici posset ipsamet evidentia quæ non admittitur nisi quia mens ab assensu se cohibere non potest, et quia, ea negata, jam tota subvertitur ratio.

Reperitur ergo in relatione sensuum quidquid certitudinem proprie dictam constituit, videlicet firma et pragens mentis adhæsiō veritati cognitæ, sine erandi formidine.

Hæc autem certitudo est physica, siquidem ipsius naturæ legibus fundatur.

Fieri tamen potest metaphysica, positis sequentibus conditionibus, scilicet 1° existentia Dei ex argumentis metaphysicis demonstrata, et 2° certitudine relationis memoriæ : si enim memoria non sit infallibilis, nulla institui potest demonstratio metaphysica, cum ad concludendum necesse sit ut principia sub attentione mentis per memoriam infallibiliter retineantur.

His vero positis, merito ex veracitate Dei inferitur corpora existere, nam Deus naturam rationalem a se creatam inducere non potest in errorem universalem, constantem et invincibilem. Sed a Dei veracitatem recurrere minime necesse est, ut certissime constet corpora generatim existere ; patet ex dictis. Imo,

periculosum fieri posset hanc viam velut unicam indicare, sive quia argumenta metaphysica existentiam Dei probantia non facile ab omnibus intelliguntur; tunc enim pro multis tolleretur argumentum omnibus obvium; ab ordine physico petitum; sive quia, uno certitudinis motivo sic labefacto alia similiter periclitantur, cum omnium eadem sit ratio ultima, scilicet impossibilitas vere dubitandi.

Cum de existentia corporum non magis dubitare possimus quam de propria existentia, sequitur relationem sensuum, ea existere testandum, ut principium veritatis per se notum admittendam esse: nihil enim excogitari potest quod vividius nos afficiat et assensum nostrum universalius ac invincibiliter obtineat. Ergo diversa philosophorum systemata superius exposita statim rejicienda sunt ut falsa, nec utile est ea singulatim percurrere et speciatim confutare.

Solvuntur objectiones.

Obj. 1°. Sensationes necessarium non habent connexionem cum existentia corporum. Ergo non probant, etc.

R. Dist. ant. Sensationes necessariam non habent connexionem cum existentia corporum, seposita invincibili propensione ad judicandum ea existere, *conc.*; existente dicta propensione, *nego ant.* Nam tunc ipsa natura nos falleret, et omnis rueret certitudo. Etenim probavimus universalem, constantem et invincibilem propensionem, qua ferimur ad judicandum existere corpora, *per seipsam* esse fontem certitudinis, neque abnegari posse, quin natura nostra rationalis funditus subvertatur.

Fatemur quidem hanc certitudinem non esse metaphysicam et a principio contradictionis non oriri; sed contendimus non semper ad principium istud recurrendum esse, ut habeatur certitudo: datur enim certitudo physica sicut certitudo metaphysica.

Neque dicatur, cum nonnullis, sensationes nostras a quodam genio potenti nobis illudente forte produci: nam talis cujuscumque genii operatio prædictæ propensioni omnia repugnaret, et totam naturam nostram rationalem subverteret. Ergo, etc.

Inst. 1°. Sensationes necessario nos omnes impellunt ad judicandum qualitates sensibiles; v. g., colores, frigus, calorem, etc., in corporibus existere: attamen qualitates sensibiles in corporibus revera non existunt. Ergo, etc.

R. Dist. maj. Sensationes necessario nos impellunt ad judicandum quasdam esse in corporibus partium dispositiones quæ sunt objectum vel occasio sensationum nostrarum, *conc.*; inesse in corporibus aliquid simile affectionibus nostris, *nego maj.* Eodem sensu, *distincta minore, nego consequentiam.* Fatemur equidem sensationes nostras invincibiliter nos impellere ad judicandum quasdam esse in corporibus dispositiones quæ sunt objectum vel occasio sensationum nostrarum. Sed, admissa corporum existentia, illud non est falsum; tunc enim certum est variis formis induta esse corpora, alia esse solida et alia fluentia, alia dura et alia mollia, alia magna et alia parva, alia quadrata et alia rotunda, alia rubra et alia alba, alia bene et alia male olentia, alia calida et alia frigida, etc. Quid sint autem qualitates istæ, quomodo a mente attingantur, penitus ignoramus, et explicare frustra conaremur. Sed negamus sensationes nostras invincibiliter nos impellere ad judicandum aliquid inesse corporibus sensationibus nostris simile; a judicio enim illo temperare possumus: imo, nunquam proprie judicamus qualitates sensibiles, prout in mente existunt, corporibus inesse. Quis enim unquam credidit frigiditatem, quam experitur, revera esse in vento, in nive, in aqua, in glacie? quis credidit calorem, quem sensit, prius tuisse in igne? Quando dicimus glaciem esse frigidam, ignem esse calidum, non intelligimus aliud quam dispositiones idoneas ad sensationes frigiditatis

et caloris in anima nostra procreandas. Non expendimus utrum hæc elementa sensationes per seipsa producant, an vero illarum sint tantum causæ occasionales. Ergo reipsa sensationes necessario non impellunt in hoc casu ad judicia falsa. Ergo, etc.

Object. 2°. Sæpe sensus nos fallunt: ergo nulla fides eis adhibenda est.

R. 1°. Retorqueo argumentum. Sæpe erramus: ergo nihil est certum; sæpe alimenta nobis sunt noxia: ergo nunquam manducandum est, etc.

R. 2°. Dist. ant. Sæpe sensus nos fallunt circa qualitates vel situs corporum, *concedo*; idque frequenti experientia constat: nos fallunt circa corporum existentiam et in omnibus circumstantiis, ut volunt adversarii, *nego ant.* Etenim 1° non licet a particulari ad generale sic concludere; 2° tam invincibiliter ferimur ad judicandum existere corpora, ut nullo modo hac propensione nos exuere possimus; contra vero multiplici ratione errores nostros circa qualitates et situs corporum in specialibus circumstantiis detegere et reformare possumus; 3° cum propensio qua ferimur ad judicandum existere corpora sit naturalis, utpote universalis, constans et invincibilis, si in errorem nos induceret, tota rationalis natura nostra subverteretur, ac proinde nihil respectu nostri jam amplius esset certum. Ergo, etc.

Multi hic proponere solent objectionem ex præsentia Christi in Eucharistia petitam: Invincibili propensione, inquit, ferimur ad judicandum adesse panem post consecrationem, dum revera non est panis. Sed nemo non videt hanc difficultatem nullius esse ponderis: sola enim revelatione scimus panem non adesse in Eucharistia post consecrationem, et revelatio nos docet ibi esse miraculum: ergo nulla est deceptio, aut si deceptio aliquando contingat, v. g., si hostia consecrata oculis infidelis vel catholici consecrationem ignorantis objiciatur, id per singulare

accidens contingit. Insuper datur medium erroris detegendi. Ergo, etc.

Inst. Sensus, ex concessis, sæpe nos fallunt circa qualitates et situs corporum: ergo de corporibus saltem sub hoc respectu certo judicare non possumus.

R. 1°. Etiam si totum concederetur argumentum, nihil adversus propositionem nostram, quæ est de existentia corporum in genere, sequeretur.

R. 2°. *Nego conseq.*; præsens enim argumentum eodem vitio laborat ac præcedens; a particulari ad generale concludit.

Concessimus quidem sensus circa qualitates corporum sæpe nos fallere, v. g., in visionibus opticis sive naturalibus, sive artificialibus; verum plures sunt viæ, quas mox referemus, ad errores depellendos. Ergo, etc.

Obj. 3°. Frequenter judicamus in somno aut in delirio nos multa videre corpora quæ reipsa non existunt: ergo relatio sensuum nos fallit etiam circa corporum existentiam.

R. Nego conseq.; nam 1° in somno non judicamus ex relatione sensuum, sed ex imaginatione; 2° statum vigiliæ a statu somni certissime distinguimus; statim atque expergefati sumus, visiones, quæ nobis somniantibus illuserunt, depellimus, dum, e contra, quantumvis serio attendamus, judicium circa corporum existentiam cohibere non possumus; 3° hypothesis perpetui somnii vel deliramenti sensui intimo et evidentæ directæ manifeste repugnat. Insuper, cum ex dictis, certitudo relationis sensuum ad veracitatem divinam reduci possit, dicendum esset hunc errorem in Deum refundendum esse, quod repugnat. Ergo, etc.

Inst. Somniantes et delirantes necessario judicant existere corpora quæ revera non existunt, ergo similiter Deus permittere potest ut in statu vigiliæ necessario judicemus existere, etc.

R. Nego consequentiam et paritatem. Ratio disparitatis est quod error somniantium et delirantium non ex natura nostra necessario profluit, neque est univer-

salis et constans. sed per accidens evenit. Insuper, non est invincibilis, siquidem post somnum et delirium statim depellitur. Si quis autem perpetuo delirans supponatur, nihil iterum inde sequetur: nam homo perpetuo delirans usum rationis non habet; non mirum ergo, si ex testimonio sensuum ce to judicare nequeat. Regulas inquirendæ veritatis non statuimus pro delirantibus, sed pro ratione utentibus. Ergo, etc.

SCHOLIUM PRIMUM.

Sensus a Deo nobis concessi non fuerunt ut de qualitatibus absolutis corporum, id est de qualitatibus corporum in se spectatorum judicemus; sed ut respective ad corpora nos circumstantia prudenter ageremus. At proprietatibus relativis corporum judicandis idonei sunt sensus: nec optandum est ut sint perfectiores. Si enim multo perspicaciores haberemus oculos, corpus nostrum velut formidandum monstrum nobis videretur, alimenta quibus utimur viderentur pilis hirsuta, vermibus scaturientia, et horrorem in nobis excitarent; si auditus esset multo subtilior, jucundi cantus et modulationes musicæ, tam suaviter nos delectantes, nobis apparerent velut magni tonitruum fragores: si sensibilior esset tactus, quidquid nunc magis expositum judicamus, experiremur asperum, rude, aculeis plenum, nec vestibus nos indui pateremur, nec in lecto jacere possemus, etc. Sapientissime ergo constituti sunt sensus nostri.

SCHOLIUM SECUNDUM.

Quatuor conditiones olim requirebant Peripatetici et adhuc requirunt philosophi, ut testimonium sensuum sit motivum infallibile judicandi, nempe, 1° ut cognitionibus aliunde acquisitis non adversetur; vis enim testimonii sensuum supponit propensionem qua ferimur ad judicandum esse invincibilem: atqui talis non est propensio nostra quando relatio sensuum

cognitionibus aliunde acquisitis adversatur: hinc credere non debemus visui nobis testanti solem esse sicut discum, stellas sicut faculas, cœlum sicut magnam cameram, etc. 2° Requiritur ut relatio sensuum sit constans et semper eadem: unde sensationes quas inter somniandum experimur, nullius sunt auctoritatis. Item judicare non debemus turrim eminus visam esse rotundam, baculum aquis media parte immersum esse fractum, etc. 3° Ut sit uniformis, et unus sensus alteri non contradicat: defectu hujus conditionis sæpe fallerentur homines, si ex solo visu vel ex solo olfactu cibos et potus judicarent. 4° Requiritur ut organa sint sana et organa aliorum hominum conformia: hinc febricitans dulcia judicat amara, ictericus omnia videt flava. Cavendum est igitur ne aliqua ex his conditionibus desit, ut error sensuum devitetur.

COROLLARIUM PRIMUM.

Relatio sensuum, servatis conditionibus requisitis, est motivum infallibile judicandi de existentia corporum in specie; ideo enim est motivum infallibile judicandi de existentia corporum in genere, quia universali, constanti et invincibili propensione ad hoc judicium ferimur: at simili propensione ferimur ad judicandum existere corpora in specie; v. g., corpus nostrum, corpus eorum quibuscum vivimus et colloquimur, etc., et ad ea a se invicem distinguenda; v. g. homines a jumentis, domos a montibus, lapides ab arboribus, terram ab aquis, etc. Sic enim omnes judicare solent; ergo, servatis conditionibus supra memoratis, relatio sensuum est motivum infallibile judicandi de existentia corporum in specie et de relativis eorum qualitatibus.

COROLLARIUM SECUNDUM.

Inferendum est, ex dictis, relationem sensuum esse motivum infallibile judicandi de eventibus quorum tes-

tes oculati sumus. Si enim ex relatione sensuum de existentia et qualitatibus relativis corporum certo judicare possimus, pari ratione infallibiliter judicare possumus de factis et eventibus quorum testes sumus; v. g., de concursu populi quem videmus, de sermone publico quem audimus, de pluvia quam super nos cadentem sentimus, etc.; nam ipsamet propensio, qua ferimur ad judicandum existere corpora, nos etiam impellit ad judicandum de hujusmodi eventibus. Omnes ita secure pronuntiare solent, et quisquis de his factis dubitaret, ut insanus haberetur. Ergo, etc.

ARTICULUS QUARTUS.

DE CONSENSIONE HOMINUM IN MORALIBUS.

Nomine *moralium* intelligi debet omnes doctrinæ quæ moralem agendi rationem hominum spectant

Per consensionem hominum non intelligimus unanimitatem, seu universalitatem metaphysicam, sed eam universalitatem quæ vulgo dicitur *moralis*, et complectitur adhæsiōnem majoris et sanioris partis hominum.

Hujusmodi consensio non est præcise sensus communis, sed ab illo procedit in his quæ per se nota sunt: nam inquit Fénelon (t. I, p. 183): « *Qu'est-ce que le sens commun? n'est-ce pas les premières notions que tous les hommes ont également des mêmes choses? Ce sens commun, qui est toujours et partout le même, qui prévient tout examen, qui rend l'examen même de certaines questions ridicule, qui fait que malgré soi on rit au lieu d'examiner, qui réduit l'homme à ne pouvoir douter, quelque effort qu'il fit pour se mettre dans un vrai doute; ce sens, qui est celui de tout homme; ce sens qui n'attend que d'être consulté, qui se montre au premier coup d'œil, et qui découvre aussitôt l'évidence ou l'absurdité de la question, n'est-ce pas ce que j'appelle mes idées claires?* »

Unde sensus communis certitudinem non producit

præcise et formaliter quia est apud omnes, sed quia coalescit ex veritatibus quarum evidentia omnibus affulget. Quoniam ideæ claræ unumquemque ex seipsis certum facientes, apud omnes inveniuntur et naturam rationalem intime constituunt, sensus ille dicitur *communis*.

Aliquando sensus communis et consensio hominum eodem sensu accipiuntur; v. g., aliquis veritatem non percipit, sed videt alios unanimiter asserentes se illam percipere; ex eorum auctoritate eam admittit, quia ex identitate naturæ et ex propria experientia in aliis circumstantiis acquisita, judicat talem apud eos consensionem vera perceptione inniti. Non tamen inde sequitur omnem hominum consensionem in natura esse fundatam: nam fieri potest ut ex cupiditatibus vel ex præjudiciis ortum habeat. Quædam igitur necessariæ sunt conditiones ut ex natura procedere iudicetur, videlicet 1º ut sit constans, quia natura est immutabilis: si ergo consensus hominum circa aliquam propositionem varius fuisset, nihil ex illo concludi posset; 2º ut sit uniformis, quia si idem non esset objectum in omnium mentibus, dici non posset adesse consensum; 3º ut rationi non adversetur, quia si ratio aliquid in eo reprehenderet, ut in sententia de pluralitate deorum, signum esset talem consensionem ex cupiditatibus aut præjudiciis ortum ducere, non vero ex natura; 4º ut objectum hujus consensionis non sit hominibus indifferens, nullius momenti in morali ordine, nec tale ut consensio præjudiciis tribui possit. His positis, sit.

PROPOSITIO.

Moralis hominum consensio, prout eam exposuimus, est motivum infallibile judicandi in doctrinis moralibus.

Prob. 1º. Vel prædicta hominum consensio est motivum infallibile judicandi, vel aliquis privatus proprium

judicium huic consensioni, dictis conditionibus vestitæ, anteferre potest : atqui id admitti non potest, alioquin totus ordo moralis subverteretur, ut patet.

2° Qui opinionem sensui communi oppositam propugnaret, invictis argumentis eam demonstrare deberet : atqui talia argumenta invenire non posset. Unde enim eâ deduceret? non ex ratione, quæ certe constanti et uniformi hominum consensui supra exposito adversari non potest, alioquin ipsa natura intellectualis rueret; non ex ordine morali : in moralibus enim præcipua vis probandi ex natura hominum, proindeque ex ipsorum consensione eruitur. Ergo, etc.

3° Repugnat omnes moraliter homines omnium ætatum, sæculorum et regionum simul conspirare ad fucum faciendum; repugnat pariter eos simul percipere ut evidenter veram doctrinam sibi propositam, præsertim ad morem necessariam, quæ reipsa falsa est : tunc enim humana ratio destrueretur : ergo talis consensio ab ipsa natura humana oritur. In sola quippe natura homines ita sibi consentiunt, ait Cicero (*Tuscul.*, 1, 1. n. 30, edit. an. 1634, in-4°) : *Omni in re consensio omnium gentium lex naturæ putanda est*; et sola judicia naturæ semper firma sunt : *Opinionum commenta delet dies, naturæ judicia confirmat (de Natura Deorum, lib. 2, n. 5)*. Quod autem ipsa natura fundatur, admittendum est ut verum, aut de omnibus dubitandum est. Ergo, etc.

Solvuntur objectiones.

Obj. 1°. Major et sanior pars hominum diu plurima admisit puncta in moralibus gravissima, quæ tamen falsa erant; v. g., probationes ferri candentis, aquæ ferventis, singularis certaminis. Ergo, etc.

R. 1°. Nego maj. Multi namque et præsertim clerici, qui in his ignorantia sæculis sanior pars erant

societatis, reclamaverunt adversus hujusmodi probationes, et Ecclesia eas damnavit.

R. 2°. Nego conseq. In his enim casibus non aderant conditiones requisitæ; tales quippe probationes non erant universales, non fuerunt constantes, ut patet. Ergo, etc.

Inst. Per multa sæcula omnes homines plures adiserunt deos. Ergo, etc.

R. 1°. Nego ant. Nam 1° multi semper exstiterunt qui verum Deum agnoscebant, nempe tota gens Hebræa, alii inter gentes dispersi, ut patet exemplo Job et amicorum ejus; 2° communiter idololatræ, saltem doctores, plures admittentes deos, unum supremum aliorum dominum agnoscebant, ut dicemus in *Metaphysica*, ubi de unitate Dei.

R. 2°. Nego conseq. Nam 1° ille consensus hominum non erat uniformis, siquidem varii admittebantur dii pro variis regionibus, imperiis et regnis, in sola admittenda divinitate sibi concordēs erant populi; in hoc autem non errabant. 2° Non negamus tamen eos communiter sibi consensisse in admittenda pluralitate deorum : verum ille consensus non fuit constans, ut experientia constat, et aliunde rectæ rationi adversabatur, ut adversarii nostri fateri coguntur : nullus quippe onus in se suscipere vellet polytheismum defendendi etiam ostendendi illum rationi non esse oppositum. Ergo, etc.

Obj. 2°. Omnes homines universaliter, constanter et uniformiter crediderunt solem circa terram moveri : ergo consensio hominum, prout eam exposuimus, non est motivum, etc.

R. Nego conseq. Nam 1° illud quod falso ferebatur judicium non fuit uniforme, neque constans; 2° obiectum hujus consensionis inter homines erat sat indifferens, in ordine morali nullius momenti, et ipsa consensio præjudiciis tribui potest, cum sol et stellæ appareant omnibus circa terram moveri. Realitas motus terræ circa solem non erat obiectum captui multi-

tudinis proportionatum. Ergo hæc objectio non attingit thesim qualem statuimus.

Obj. 3°. In sæculis ignorantiae nonnulli impostores quasdam opiniones falsas tradere potuerunt ut veras; omnes forsitan eas bona fide acceperunt et huc usque servaverunt.

R. Nego ant. Vel enim opiniones quæ sic traditæ et conservatæ supponuntur, in natura fundatæ sunt, vel non: si prius, ergo veræ sunt, et nullum est periculum in illis credendis; si nullo modo in natura sint fundatæ, impossibile est omnes eas veluti veras unanimiter admisisse et huc usque constanter credidisse. Ergo, etc.

Inconcussa igitur manet propositio nostra, scilicet, constantem et uniformem hominum consensionem in aliqua doctrina morali habendam esse ut tutam veritatis regulam: nullus itaque privatam opinionem contra hanc consensionem tuto defendere potest.

ARTICULUS QUINTUS.

DE TESTIMONIO HOMINUM.

Nomine *testimonium hominum* intelligitur eorum consensio in referendis factis.

De factis in conspectu nostro peractis sola relatione sensuum infallibiliter aliquando judicare possumus, ut ostendimus. At multa sunt alia facta quæ certo nobis constare non possunt, nisi testimonio hominum, nempe ea quorum non fuimus testes, sive nobis sint *coæva*, sive *præterita*. Sæpe ergo necesse est ut hominibus fidem adhibeamus: attamen testimonium eorum ex natura sua non est infallibile: nam *Omnis homo mendax* (1) et decipi aut alios decipere potest. Hinc duo fugienda sunt extrema, videlicet, nimia credulitas quæ omnia sine discretionemmitteret, et pertinax incredulitas

(1) PSAL. CXV, 11.

litas quæ nihil ut certum agnoscere vellet. Statuendæ sunt igitur regulæ quibus prudenter judicari possit quandonam fides adhibenda sit testimonio hominum.

Præsentem hunc articulum in tres dividemus paragraphos: in primo nonnullas præmitteremus notiones ad elucidandam quæstionem necessarias, in secundo pyrrhonismum historicum profligabimus; in tertio quænam sit auctoritas testimonii humani in referendis factis investigabimus.

§ I. — Nonnullæ præmittuntur notiones necessariae.

Inter eas notiones quæ velut *necessariæ* præmittendæ sunt, aliæ spectant facta, aliæ testes, aliæ ipsamet testimonium ut sit motivum infallibile judicandi.

I. Facta ab hominibus relata diversæ sunt qualitatibus. 1° Alia sunt *coæva*, id est, ætate eorum a quibus narrantur peracta; et alia *præterita*, quæ scilicet ætatem eorum a quibus referuntur præcesserunt. 2° Alia dicuntur *privata*, quia paucos habuerunt testes; et alia *publica*, quia coram multitudine fuerunt patrata, aut saltem multos habuerunt testes. 3° Alia sunt *gravissimi momenti*, quæ videlicet aliquid eximii præ se ferunt et attentionem hominum naturaliter excitant; et alia *levis momenti*, quæ nihil magni ponderis habent, nec proinde idonea sunt ut attentionem hominum promoveant. 4° Alia præjudiciis favent, et alia eis adversantur: *præjudiciis favent*, cum moribus hominum et pristinis opinionibus consentanea sunt: *præjudiciis vero adversantur*, quando receptis opinionibus, cupiditatibus et commodis hominum contraria sunt. 5° Alia sunt *clara et perspicua*, quæ ab omnibus facile intelliguntur, ut magnum inter duos exercitus prælium, obsessio urbis, etc., et alia sunt *obscura*, quæ videlicet tam facile non perspicuntur; v. g., artificiosa quædam mirabilia. 6° Denique alia sunt *naturalia*, quæ solitis naturæ legibus consentiunt; et alia *supernaturalia*, quæ easdem leges superant.

II. Testes sunt 1° vel oculati vel historici : sunt *oculati* quando propriis oculis conspexerunt facta quæ referunt : dicuntur vero *historici*, cum ab aliis didicerunt factum quod testantur.

2° Testes historici sunt *coævi* vel posteriores factis quæ referunt : sunt *coævi*, quando ea vixerunt ætate qua exstiterunt facta; et *posteriores*, si referunt facta ante ætatem suam jam peracta.

III. Ut testimonium hominum sit motivum infallibile judicandi de factorum existentia, plures requiruntur conditiones, scilicet 1° ut factum sit possibile, hoc patet; 2° ut sit gravis momenti, alioquin timendum foret ne testes leviter illud admisissent; 3° ut plurimi sint testes qui nec decipi potuerint, nec decipere voluerint, nec decipere potuissent etiamsi voluissent; 4° ut clare loquantur et bene intelligantur. Defectu hujus conditionis non raro contingit quosdam testes decipere etiam nolentes, vel quia male exprimunt quod exprimere volunt, vel quia ab audientibus male intelliguntur. Judices præsertim summa attentione interrogare debent testes rusticos, barbaris locutionibus sæpe utentes; alioquin in gravissimos errores frequenter inciderent.

§ II. — De Pyrrhonismo historico.

In eo consistit pyrrhonismus historicus quod nulla adhibeatur fides testimoniis hominum, ita ut facta historica in quoddam dubium universale revocari debeant. Quamvis insanam hanc opinionem in tota generalitate sua omnino tenere non videatur Bayle, illi tamen variis in locis operum suorum multum favet.

PROPOSITIO.

Pyrrhonismus historicus omnino rejiciendus est.

Prob. Procul rejiciendum est dubium quod 1° naturæ et indoli hominum repugnat, 2° rationi adversatur, 3° religionem, societatem et jura privata subver-

tit : atqui dubium generale de factis historicis his omnibus vitiis laborat.

1° *Naturæ et indoli hominum repugnat.* Dubio enim illo semel admissio, nullum factum cujus testes oculati non fuisset, haberi posset ut certum : atqui tale dubium naturæ et indoli hominum non minus repugnat quam dubium generale Scepticorum. Quis enim serio in dubium revocare poterit Henricum IV olim exstitisse, et lugenda occisione mortuum esse? quis alicui persuadere posset incertum esse Ludovicum XVI capite fuisse truncatum, diversa gubernia sibi successisse in Gallia, Lutetiam, Londinum, Romam, aliasque famosissimas urbes existere? Ergo, etc.

2° *Adversatur rationi.* Apud omnes enim constat 1° plurimos testes oculos circa factum sensibus obvium decipi non posse; 2° innumeros homines tempore, loco, moribus, studiis a se invicem sejunctos ad fraudem sibi inutilem simul conspirare nequire; 3° repugnare ingentem hominum multitudinem a falsis testibus circa factum publicum et maximi momenti deceptam fuisse : atqui tamen hæc omnia supponit pyrrhonismus historicus. Ergo 2°, etc.

3° *Religionem, societatem et jura privata subvertet.* 1° Quidem religionem; nam tota religio factis, tum naturalibus, tum supernaturalibus, nititur, in libris continetur, etc.; 2° societatem; nulla quippe est societas absque majestate principum, auctoritate legum et jurisdictione magistratum; porro, ex solo testimonio hominum, hæc noscuntur; 3° jura privata; quæcumque enim jura proprietatum, honorum et dignitatum, ex humano testimonio tantum cognosci queunt. Ergo 3°, etc.

Nihil solidum contra tot et tam lucidas rationes objici potest, ut ex infra dicendis magis patebit.

§ III. — De auctoritate testimonii hominum in factis historicis.

Hunc paragraphum in duplicem sectionem divide-